

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 455

Spółeczne gospodarowanie

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Anna Grzybowska
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Barbara Cibis
Łamanie: Małgorzata Myszkowska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-622-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail:econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	7
Izabela Ścibiorska-Kowalczyk, Agnieszka Mikucka-Kowalczyk: Perspektywy i wyzwania współczesnej gospodarki społecznej / Perspectives and challenges for contemporary social economy.....	9
Dorota Teneta-Skwiercz: Współpraca międzysektorowa jako narzędzie realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu / The cooperation within sectors as a tool of CSR execution.....	30
Agnieszka Chomiuk, Marzena Starnawska: O ekonomizacji i gotowości do niej wśród gdyńskich organizacji pozarządowych – motywy, procesy, kierunki / Economization and readiness for economization among non-government organizations in Gdynia city – motives, process, direction.....	44
Maria Fic, Edyta Ropuszyńska-Surma: Pułapka średniego dochodu – implikacje dla krajów grupy wyszehradzkiej / The middle-income trap – implications for countries of the Visegrad group.....	67
Filip Karol Leszczyński: Zasada gospodarności w poglądach polskich ekonomistów okresu międzywojennego: Taylor – Caro – Biegeleisen / The principle of economy in the opinion of Polish economists from the inter-war period: Taylor – Caro – Biegeleisen.....	80
Magdalena Raftowicz-Filipkiewicz, Mirosław Struś, Tomasz Pilawka: Rola NGO we wdrażaniu polityki spójności. Teoria a praktyka / The role of NGOs in implementing cohesion policy. Theory vs. practice.....	93
Katarzyna Przybyła: Poziom rozwoju infrastruktury społecznej Poznania na tle większych miast województwa wielkopolskiego / The level of Poznań social infrastructure development at the background of bigger cities in Wielkopolska region.....	101
Aleksandra Wejt: Podmioty gospodarki społecznej przeciwdziałające wykluczeniu społecznemu w województwie łódzkim / Social economy entities preventing social exclusion in Łódź Voivodeship.....	109
Izabela Ścibiorska-Kowalczyk, Agnieszka Mikucka-Kowalczyk: Bariery w działaniu podmiotów prowadzących Warsztaty Terapii Zajęciowej / Barriers in action of persons conducting the Occupational Therapy Workshops ..	122
Alina Kulczyk-Dynowska: Funkcja turystyczna gminy Wleń a kontekst świadomości społecznej miejsca / Tourist function of Wleń municipality vs. the context of public awareness of a location.....	133
Eleonora Gonda-Soroczyńska: Wielofunkcyjność górskich uzdrowisk polskich na przykładzie Krynicy-Zdroju / Multi-functionality of Polish mountain spa and health resorts based on the example of Krynica-Zdrój.....	140

Wstęp

Mamy przyjemność oddać w ręce Czytelników kolejny tom Prac Naukowych wydawanych przez Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, zatytułowany „Społeczne gospodarowanie”. W ostatnich latach obserwujemy rosnące zainteresowanie szeroko rozumianą problematyką społecznego gospodarowania, która jest przedmiotem badań ekonomistów, socjologów, prawników i teologów. Czym właściwie jest społeczne gospodarowanie? Trudne, a wręcz niemożliwe jest jednoznaczne sformułowanie jednej definicji. Artykuły zawarte w Pracach Naukowych UE stanowią próbę zaprezentowania dyskusji, jaka towarzyszy problematyce społecznego gospodarowania, oraz badań empirycznych będących próbą uwzględnienia różnorodności problemów, które ona obejmuje. Egzemplifikacją szeroko rozumianej koncepcji społecznego gospodarowania są **podmioty gospodarki społecznej funkcjonujące w warunkach gospodarki rynkowej**. Artykuł Izabeli Ścibiorskiej-Kowalczyk i Agnieszki Mikuckiej-Kowalczyk poświęcony jest perspektywom i wyzwaniom podmiotów trzeciego sektora. Autorki wskazują, że obecny stan instytucji nie sprzyja osiągnięciu celów podmiotów gospodarki społecznej. Jest to niejako punkt wyjścia do interesujących rozważań dotyczących związków i różnych form współpracy między sektorami: prywatnym, publicznym i społecznym. Dorota Teneta-Skwiercz zauważa, że nie tylko z roku na rok rośnie liczba przedsiębiorstw, które angażują się w różne formy współpracy z sektorem publicznym i społecznym, lecz przede wszystkim udaje się rozwiązywać niektóre problemy społeczne oraz efektywniej wykorzystywać posiadane zasoby. W kolejnym artykule Agnieszka Chomiuk i Marzena Starnawska na podstawie badań empirycznych gdańskich organizacji pozarządowych podejmują próbę odpowiedzi na fundamentalne pytanie stawiane w kontekście działań III sektora. A mianowicie: Czy i w jaki sposób organizacje pozarządowe mogą budować swoją stabilność i niezależność finansową? Autorki wskazują, że jednym ze sposobów uniezależniania się podmiotów *non-governmental organizations* (NGO) od sektora publicznego jest tworzenie i rozwijanie przedsiębiorczości społecznej. Kolejny artykuł przynosi rozważania teoretyczne i analizę empiryczną danych statystycznych na temat „pułapki średniego dochodu” w państwach grupy wyszehradzkiej (V4). Maria Fic i Edyta Ropuszyńska-Surma omawiają czynniki sprzyjające oraz zapobiegające wpadnięciu w pułapkę średniego dochodu w Czechach, Polsce, Słowacji i na Węgrzech. W następnym interesującym artykule Filip Leszczyński przedstawia historyczne interpretacje zasady gospodarności. Analiza obejmuje okres międzywojenny, a Autor, przedstawiając różnice w interpretacji zasady gospodarności – Leopolda Caro, Edwarda Taylora oraz Leona Władysława Biegeleisena, wskazuje na możliwe sposoby wykorzystania sformułowanych wniosków we współczesnych

gospodarkach rynkowych. Z kolei Magdalena Raftowicz-Filipkiewicz, Mirosław Struś i Tomasz Pilawka omawiają kwestie roli organizacji trzeciego sektora w osiągnięciu trwałego i zrównoważonego rozwoju. Autorzy na podstawie ankietowych badań empirycznych zrealizowanych w gminach dolnośląskich stwierdzają, że realna rola, jaką odgrywają podmioty NGO we wdrażaniu polityki spójności, wynika z ich kondycji i potencjału, choć zasadniczo różni się od tej, jaka przypisywana jest im w teorii. Kolejny artykuł, tym razem Katarzyny Przybyły, oparty na analizie danych empirycznych, również przedstawia zmiany w poziomie infrastruktury społecznej Poznania na tle powiatów grodzkich: Kalisza, Konina i Leszna. Autorka wyodrębniła komponenty infrastruktury społecznej: infrastrukturę edukacyjną, infrastrukturę stworzoną na potrzeby kultury, sztuki, sportu i rekreacji oraz infrastrukturę służącą ochronie zdrowia i opiece społecznej i skonstruowała taksonomiczne miary syntetyczne dla lat 2005-2014. Problemowi wykluczenia społecznego w województwie łódzkim poświęcony został artykuł Aleksandry Wejt. Autorka skoncentrowała się na wskazaniu podmiotów ekonomii społecznej, których celem jest przeciwdziałanie ekskluzji i wspieranie inkluzji społecznej. Podobny temat jest przedmiotem analizy, w którym Izabela Ścibiorska-Kowalczyk i Agnieszka Mikucka-Kowalczyk skupiają się na ujęciu w węższym zakresie inkluzji społecznej, jaką są Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ). Autorki podkreślają kontrowersje, jakie w praktyce wywołuje funkcjonowanie tych podmiotów gospodarki społecznej. Tak jak bezsporna jest rola, jaką WTZ odgrywają w zakresie podnoszenia jakości życia codziennego uczestników, tak przygotowanie do podjęcia pracy zawodowej przez te warsztaty jest znikome. Następnie Alina Kulczyk-Dynowska przedstawia funkcje turystyczne gminy Wleń w dwóch kontekstach. Oba konteksty: kontekst wielofunkcyjności obszarów wiejskich oraz kontekst świadomości miejsca, z uwagi na swoją komplementarność, mają szczególne znaczenie dla gmin położonych na terenach o znacznych wartościach przyrodniczych. W ostatnim artykule Eleonora Gonda-Soroczyńska zwraca uwagę na to, że w gospodarce rynkowej do prawidłowego funkcjonowania uzdrowiska konieczna jest wielofunkcyjność. Przykładem takiej wielofunkcyjności jest uzdrowisko Krynica-Zdrój. Autorka zamyka swoje rozważania stwierdzeniem, że jednofunkcyjność uzdrowisk prowadzi do problemów ekonomicznych i stopniowej ich degradacji.

Żywimy nadzieję, że artykuły zawarte w tym tomie Prac Naukowych będą stanowiły punkt wyjścia do dyskusji na temat społecznego gospodarowania, a w niektórych przypadkach również na temat możliwości aplikacji konkluzji w nich zawartych w tych szczególnych warunkach społecznych, ekonomicznych i politycznych.

Grażyna Wrzeszcz-Kamińska, Magdalena Raftowicz-Filipkiewicz

Izabela Ścibiorska-Kowalczyk, Agnieszka Mikucka-Kowalczyk

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

e-mails: izabela.scibiorska@ue.wroc.pl; agnieszka.mikucka-kowalczyk@ue.wroc.pl

BARIERY W DZIAŁANIU PODMIOTÓW PROWADZĄCYCH WARSZTATY TERAPII ZAJĘCIOWEJ

BARRIERS IN ACTION OF PERSONS CONDUCTING THE OCCUPATIONAL THERAPY WORKSHOPS

DOI: 10.15611/pn.2016.455.09

JEL Classification: A13, L31, L38

Streszczenie: Celem artykułu jest ustalenie czynników ograniczających działalność podmiotów prowadzących Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ). Artykuł opiera się na analizie literatury przedmiotu oraz materiałów źródłowych, w tym aktów prawnych i raportów. Przedstawiono w nim wybrane podmioty gospodarki społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem podstawy prawnej funkcjonowania Warsztatów Terapii Zajęciowej oraz kontrowersji dotyczących ich dalszego istnienia. Wyniki przeprowadzonej oceny skłaniają do postawienia tezy, że Warsztaty Terapii Zajęciowej realizują zadania i przepisy ustawowe dotyczące zapewnienia uczestnikom (osobom niepełnosprawnym) rehabilitacji społecznej i zawodowej, która ma się przyczynić do aktywniejszego ich włączenia się w życie społeczne oraz podnoszenia jakości codziennego życia. Natomiast efekty w postaci podjęcia pracy zawodowej przez uczestników WTZ są znikome.

Słowa kluczowe: gospodarka społeczna, warsztaty terapii zajęciowej, wykluczenie społeczne, niepełnosprawność.

Summary: This article is intended to determine factors constraining an activity of the Occupational Therapy Workshops. The article is basing on source literature and source materials, including legislation and reports. It presents selected social economy entities with particular emphasis on a legal basis of the Occupational Therapy Workshops operation and controversies concerning their further existence. The results of performed evaluation lead to the assumption that the Occupational Therapy Workshops are performing duties and legal provisions concerning providing for the participants (disabled persons) social and occupational rehabilitation which has to contribute their more active inclusion into a social life and to improve a quality of their everyday life. On the other hand, effects like taking up a professional work by the participants of the Occupational Therapy Workshops are infinitesimal.

Keywords: social economy, Occupational Therapy Workshops, social exclusion, disability.

1. Wstęp

We wrześniu 2012 roku Polska ratyfikowała Konwencję ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych. Zobowiązuje ona Polskę do zapewnienia osobom niepełnosprawnym równości w dostępie do wszystkich praw i wolności, należnych każdemu człowiekowi. Szczególny nacisk w Konwencji położony został na zapewnienie osobom niepełnosprawnym indywidualnej samodzielności i niezależności, a przede wszystkim na podniesienie jakości ich życia [Morysińska i in. 2014, s. 16].

Wiele osób z niepełnosprawnością (zwłaszcza intelektualną) oraz ich rodziny doświadczają w Polsce, ale i w całej Europie, wykluczenia społecznego i ubóstwa. Prowadzone badania wskazują, że osoby niepełnosprawne częściej niż osoby zdrowe są dotknięte większą biedą niż ogół społeczeństwa. Niepełnosprawność i bieda wpływają na większą podatność na krzywdę i wykluczenie społeczne. Stopień niepełnosprawności nasila poziom biedy, ponieważ im osoba jest bardziej chora, tym ulega większej izolacji od społeczeństwa, co wpływa na jej stosunki międzyludzkie oraz ma bezpośredni wpływ na rodzinę osoby niepełnosprawnej [Ubóstwo i... 2006, s. 4].

2. Podmioty gospodarki społecznej

Wykluczenie społeczne opisuje sytuację, w której jednostka będąca członkiem społeczeństwa nie może normalnie uczestniczyć w działaniach obywateli tego społeczeństwa. Podkreśla się, że ograniczenie to nie wynika z jej wewnętrznych przekonań, ale znajduje się poza kontrolą wykluczonej jednostki [Duda, Gulla (red.) 2008, s. 12]. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu jest jednym z celów europejskiej polityki społecznej. Realizacją tej polityki zajmują się podmioty reintegracji, przedsiębiorczości i gospodarki społecznej, m.in. kluby integracji społecznych, centra integracji społecznej, spółdzielnie socjalne, grupy samopomocowe itp. [Diagnoza stanu... 2013, s. 3].

Problematyka gospodarki społecznej w dokumentach programowych polskiego rządu pojawiła się w 2003 roku. Było to związane z przygotowaniem Planu Działań Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej na 2003 rok. Istotny wpływ miała uchwalona w 2003 roku Ustawa o działalności pożytku publicznego [Ustawa... 2003], w której opisane zostało pojęcie określające obszar pożytku publicznego i tryb kontraktowania usług oraz pojęcie działalności odpłatnej statutowej¹. Potencjał podmiotów gospodarki społecznej w Polsce nadal nie jest wystarczająco rozwinięty. W tabeli 1 scharakteryzowano wybrane podmioty gospodarki społecznej w Polsce.

¹ Działanie na pograniczu działalności gospodarczej nie będące przedmiotem zainteresowania pomocy publicznej [Krzyszowski 2011, s. 5].

Tabela 1. Charakterystyka wybranych form podmiotów gospodarki społecznej

Typ podmiotu	Charakterystyka działalności
Fundacja	Posiada odrębną osobowość prawną. Działa w celu społecznie lub gospodarczo użytecznym, w szczególności takim, jak: ochrona zdrowia, rozwój gospodarki i nauki, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, ochrona środowiska oraz opieka nad zabytkami. Prowadzi działalność gospodarczą w rozmiarach służących osiągnięciu celów społecznych. Nie może dystrybuować zysku na rzecz fundatorów. Dochody fundacji nie muszą być w całości przeznaczane na działalność statutową. Nie ma możliwości członkostwa dla osób indywidualnych i prawnych. Najwyższą władzę stanowią fundatorzy lub ustanowiony przez nich organ. Jako organy występują zarząd, rada lub zgromadzenie fundatorów.
Stowarzyszenie	Posiada odrębną osobowość prawną. Samodzielnie określa swoje cele w statucie, przy czym cele te nie mogą być celami zarobkowymi. Prowadzi działalność gospodarczą bez prawnych ograniczeń, jednakże z całkowitym zakazem dystrybucji zysku, w tym zakazem podziału dochodu między członków. Dodatkowo istnieje prawny obowiązek przeznaczania całego dochodu na cele statutowe. Występuje członkostwo osób indywidualnych, natomiast brak takiej możliwości dla osób prawnych. Najwyższą władzę stanowi walne zgromadzenie członków. Organami są zarząd, walne zgromadzenie oraz organ kontroli wewnętrznej. Członkowie posiadają udział w podejmowaniu decyzji na zasadzie jeden członek = jeden głos.
Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ)	Organizacyjnie i finansowo wyodrębnione części większych struktur organizacyjnych. Ich działalność jest skierowana do osób niepełnosprawnych, niezdolnych do podjęcia zatrudnienia na normalnym rynku pracy. Celem takiego warsztatu jest rehabilitacja społeczna i zawodowa w zakresie nabywania umiejętności koniecznych do zatrudnienia. W ramach warsztatów terapii zajęciowej prowadzona jest także nauka czynności życia codziennego.
Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	Nie są one samodzielnymi formami prawnymi. Status ZAZ to pewnego rodzaju instrument prawny dla podmiotów współpracujących z niepełnosprawnymi. Jest to forma pośrednia, w której mogą brać udział osoby z mniejszym lub większym stopniem niepełnosprawności, osoby, które brały udział w warsztatach terapii zajęciowej. Jednak mają one bardzo ograniczone możliwości rozwoju i funkcjonowania na rynku poprzez szereg przepisów ograniczających ich działalność tylko do osiągania celów społecznych.
Centra Integracji Społecznej (CIS)	W swojej działalności mają za zadanie kształcenie umiejętności, które ich uczestnikom pozwolą na przyjęcie ról społecznych i osiągnięcie statusu takiego jak osoby, które nie podlegają wykluczeniu. CIS w ramach integracji zawodowej mogą prowadzić działalność wytwórczą, handlową czy usługową lub rolniczą, z wyjątkiem handlu towarami akcyzowymi. Uczestnicy CIS mogą podjąć działalność w formie spółdzielni socjalnej, w której będą mogli prowadzić działalność zarobkową, a tym samym zarabiać na swoje utrzymanie. Takie twory jak CIS są adresowane do organizacji pozarządowych i instytucji, które wspomagają jednostki zagrożone wykluczeniem społecznym.
Spółdzielnie socjalne	Są to podmioty, które szeroko realizują ideę społeczną i ideę przedsiębiorczości, stwarzając im warunki do samodzielnego podjęcia inicjatywy w zakresie stworzenia miejsc pracy poprzez ich integrację z otoczeniem.
Organizacje pozarządowe	To jednostki nie działające w celu osiągnięcia zysków, ale podejmujące cele społecznie użyteczne. Są tu zaliczane także fundacje i stowarzyszenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Kościelniak 2013, s. 126-127; <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/666697> (17.04.2016)].

Dalszej analizie poddany zostanie jeden z podmiotów gospodarki społecznej, czyli Warsztaty Terapii Zajęciowej.

3. Podstawa prawna funkcjonowania Warsztatów Terapii Zajęciowej

Warsztaty Terapii Zajęciowej w życiu dorosłych osób niepełnosprawnych mających problem z podjęciem zatrudnienia odgrywają istotną rolę. WTZ skierowane są do osób, które w codziennym życiu i funkcjonowaniu wymagają opieki i wsparcia ze strony innych. WTZ mają za zadanie zapewnić swym uczestnikom rehabilitację społeczną i zawodową, jak również przyczynić się do aktywniejszego ich włączania się w życie społeczne oraz podnoszenia jakości codziennego życia [Morysińska i in. 2014, s. 16].

Szczególnym adresatem działań prowadzonych przez państwo w zakresie polityki społecznej po okresie przejścia z gospodarki centralnie zarządzanej do rynkowej były osoby niepełnosprawne. Jednym z ważnych rozwiązań w tym okresie było powołanie Warsztatów Terapii Zajęciowej. Przepisy dotyczące WTZ zostały wprowadzone do prawa polskiego na mocy ustawy z dnia 9 maja 1991 roku o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych i ugruntowane ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych [Misztal-Kurek 2003, s. 4]. Pierwsza ustawa wskazywała, że uczestnikami WTZ mogły być osoby całkowicie niezdolne do pracy zarobkowej, dla których terapia zajęciowa stanowiła formę rehabilitacji społecznej. W kolejnej ustawie do celów działania WTZ dołączono przygotowanie uczestników do późniejszego podjęcia pracy. Dokładne przepisy dotyczące WTZ znajdują się w artykule 10b, ustęp 7 (DzU 2011, nr 127, poz. 721, z późn. zm.)².

„1. Warsztat oznacza wyodrębnioną organizacyjnie i finansowo placówkę stwarzającą osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia.

2. Realizacja przez warsztat celu, o którym mowa w ust. 1, odbywa się przy zastosowaniu technik terapii, zmierzających do rozwijania:

(1) umiejętności wykonywania czynności życia codziennego oraz zaradności osobistej;

(2) sprawności psychofizycznych oraz podstawowych i specjalistycznych umiejętności zawodowych, umożliwiających uczestnictwo w szkoleniu zawodowym albo podjęcie prac”³.

² Zmiany dotyczące tworzenia, działania i finansowania WTZ zostały zawarte w Rozporządzeniu Ministra Gospodarki Pracy i Polityki Społecznej z dn. 25 marca 2004 roku (DzU 2004, nr 63, poz. 587).

³ Artykuł 10 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Koszty utworzenia i działalności Warsztatów Terapii Zajęciowej są współfinansowane przede wszystkim ze środków PFRON oraz ze środków otrzymanych z samorządu terytorialnego, a także mogą pochodzić z innych źródeł. Zasada współfinansowania WTZ oznacza, że jednostki samorządu terytorialnego na szczeblu powiatowym oraz Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych solidarnie ponoszą koszty warsztatów⁴.

Uczestnikami warsztatów mogą być osoby posiadające prawnie potwierdzony status niepełnosprawności, niezdolne do podjęcia pracy⁵. W WTZ terapię prowadzi się według indywidualnego programu rehabilitacji uczestnika. Plan rehabilitacji zawiera informacje dotyczące osoby niepełnosprawnej, planowanych działań wobec niej i spodziewanych efektów tych działań. Przy WTZ działa rada programowa, która ma za zadanie dokonywanie okresowej oceny⁶ realizacji indywidualnego programu rehabilitacji uczestnika warsztatu. Rada zajmuje stanowisko dotyczące osiągniętych przez uczestnika postępów w rehabilitacji i ocenia, czy [*Analiza działalności* ... 2009, s. 14]:

1) uczestnik WTZ może podjąć zatrudnienie i kontynuować rehabilitację zawodową w warunkach pracy chronionej albo na przystosowanym dla tej osoby stanowisku pracy,

2) istnieje potrzeba skierowania uczestnika WTZ do ośrodka wsparcia ze względu na brak postępów w rehabilitacji oraz na złe rokowania dotyczące osiągnięcia w przyszłości postępów umożliwiających podjęcie zatrudnienia i kontynuowania rehabilitacji zawodowej w warunkach pracy chronionej lub na rynku pracy po odbyciu dalszej rehabilitacji w WTZ,

3) należy podjąć decyzję o przedłużeniu uczestnictwa w terapii ze względu na pozytywne rokowania co do przyszłych postępów w rehabilitacji, umożliwiających podjęcie zatrudnienia i kontynuowanie rehabilitacji zawodowej w warunkach pracy chronionej lub na rynku pracy, jak również na okresowy brak możliwości podjęcia zatrudnienia albo okresowy brak możliwości skierowania osoby niepełnosprawnej do ośrodka wsparcia.

Uczestnicy WTZ powinni zgodnie z rozporządzeniem mieć zapewniony pobyt w warsztatach przez nie więcej niż 7 godzin w ciągu dnia. Podstawą funkcjonowania

⁴ Maksymalne dofinansowanie Warsztatów Terapii Zajęciowej, jakie są przeznaczane ze środków Funduszu na pokrycie kosztów działalności, a także na zwiększenie liczby uczestników warsztatów wynosi: w latach 2005 i 2006 100% tych kosztów, w 2007 roku 95% tych kosztów, w 2008 roku i w latach następnych 90% tych kosztów. Natomiast maksymalny pułap dofinansowania tworzenia WTZ ze środków Funduszu wynosi 70% tych kosztów. Opracowano na podstawie: informacji zawartych na stronie internetowej Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, <http://www.niepelnospawni.gov.pl/art,10,warsztaty-terapii-zajeciowej> (dostęp: 17.04.2016).

⁵ Osoby niepełnosprawne, przyjmowane do WTZ po 1 stycznia 1998 r., w swoim orzeczeniu muszą posiadać wskazanie do uczestnictwa w terapii zajęciowej. Zgłoszenie osoby niepełnosprawnej chcącej uczestniczyć w WTZ przyjmuje i zatwierdza jednostka, która ma zamiar utworzyć warsztat lub jednostka, która już prowadzi WTZ.

⁶ Nie rzadziej niż co 3 lata.

WTZ są zajęcia prowadzone w pracowniach. Istnieją sprzeczne poglądy co do sposobu organizacji rehabilitacji w pracowniach i w zależności od WTZ przyjmowane są różne rozwiązania, jeśli chodzi o częstość zmian pracowni przez uczestników. Tak więc część uczestników zmienia pracownię w ciągu roku, a część nie. W pracowniach odbywa się terapia i rehabilitacja osób niepełnosprawnych. Dla istnienia WTZ istotne są zatem warunki, czyli liczba pracowni, ich różnorodność i liczba uczestników, tak aby zapewniać osobom niepełnosprawnym jak najlepsze warunki terapii. Według rozporządzenia w pracowniach nie powinno przebywać więcej niż pięcioro uczestników. W przeprowadzanych badaniach WTZ wykazano, że dominują trzy rodzaje pracowni: gospodarstwa domowego (93%), plastyczna (73%) oraz komputerowa (70%). Wiele badanych WTZ posiada również pracownię krawiectwa (59%), stolarstwa (53%) i rękodzieła artystycznego (53%), ogrodnictwa (43%), ceramiczne (36%), techniczne (31%), muzyczno-teatralne (29%). Z badania wynika, że proponowana przez WTZ oferta rodzajów pracowni jest zróżnicowana. Istnieje tak podstawowa pracownia jak gospodarstwa domowego, ale istnieją takie, których głównym zadaniem terapii jest praca twórcza oraz przygotowanie do wykonywania pracy zawodowej [Morysińska i in. 2014, s. 117-122].

4. Kontrowersje wokół funkcjonowania WTZ i bariery aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych

W ostatnich latach coraz częściej poddaje się pod dyskusję problem roli i przyszłości Warsztatów Terapii Zajęciowej w systemie rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych. Przeprowadzona ewaluacja i badania WTZ wskazała na występowanie szeregu braków i nieścisłości wpływających na małą skuteczność instrumentów aktywizacji zawodowej, które stosowane są przez Warsztaty Terapii Zajęciowej. W badaniu także kierownicy WTZ zgłosili trudności, jakie dostrzegają w zakresie prowadzenia efektywnej aktywizacji zawodowej jako jednej z największych barier funkcjonowania i rozwoju warsztatów [*Bariery i szanse...* 2012, s. 8].

Z informacji podanych przez Najwyższą Izbę Kontroli⁷ o wynikach kontroli organizacji i finansowania WTZ przy udziale środków PFRON powstaje problem nieprzystawalności strategii rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych, która jest realizowana w systemie, gdzie w kolejnych krokach następuje proces realizowany kolejno przez szkołę specjalną, Warsztaty Terapii Zajęciowej, a następnie Zakład Aktywności Zawodowej, Zakład Pracy Chronionej lub otwarty rynek pracy. W praktyce okazuje się, że przedstawiony problem nie ogranicza się do stwierdzenia, że absolwenci WTZ powinni mieć przygotowane miejsca pracy w Zakładach Aktywności Zawodowej i nie przyczynia się do jego rozwiązania⁸. Sytuacja ta prowadzi

⁷ Przeprowadzonej w województwie wielkopolskim w latach 2010-2012.

⁸ Na przykład podkreślić należy, że na 85 istniejących w województwie wielkopolskim Warsztatów Terapii Zajęciowej przypada 9 Zakładów Aktywności Zawodowej.

do tego, że uczestnicy warsztatów, którzy czynią postępy w procesie rehabilitacji zawodowej, które mogły im umożliwić przejście do Zakładów Aktywności Zawodowej, nadal uczestniczą w procesie terapii w WTZ, a tym samym blokują miejsca dla kolejnych osób niepełnosprawnych [*Bariery i szanse...* 2012, s. 11].

Krytyka działalności WTZ opiera się głównie na niskiej skuteczności w zakresie wprowadzenia osób niepełnosprawnych na rynek pracy, w tym na małą rotację uczestników WTZ oraz bardzo niskie wskaźniki podejmowania zatrudnienia wśród uczestników WTZ. Raport Najwyższej Izby Kontroli i analizy dokonane po przeprowadzeniu kontroli siedmiu WTZ w latach 2010-2012 wykazały, że z WTZ odeszło łącznie 44 uczestników, w tym odejście tylko 8 osób było związane z podjęciem zatrudnienia lub edukacji na około 300 uczestników uczestniczących w warsztatach [*Działalność i finansowanie...* 2012, s. 7]. W wywiadach pogłębionych przeprowadzonych wśród kierowników WTZ wskazywali oni na [*Bariery i szanse...* 2012, s. 11-12]:

- brak mechanizmu, który pozwalałby na podsumowanie, zakończenie i skierowanie uczestników warsztatów do innej placówki, w stosunku do których nie istnieje możliwość zakończenia procesu rehabilitacji zawodowej sukcesem,
- mała zmiana uczestników w WTZ, co powoduje wykluczenie z systemu rehabilitacji społecznej i zawodowej nowych osób, które oczekują na zwalniające się miejsce w WTZ, a które stwarzają większe prawdopodobieństwo, że w przyszłości, po przeprowadzonej rehabilitacji, podejmą zatrudnienie.

Natomiast w raporcie Laboratorium Badań Społecznych wskazano, że średni czas uczestnictwa w WTZ to ponad 7 lat, jak również wykazano na następujące błędy systemu Warsztatów Terapii Zajęciowej: niewielka rotacja uczestników, brak specjalizacji zawodowej i ukierunkowania na konkretnych odbiorców. Pomimo wzrastającej liczby WTZ w Polsce nie zmniejsza się zainteresowanie tą formą aktywizacji osób z niepełnosprawnościami. Autorzy raportu wskazują, że czas oczekiwania na miejsce w WTZ wynosi ponad 8 miesięcy i jest ponad 3,5 tys. osób oczekujących. W miejscach, gdzie WTZ jest jedyną lub jedną z nielicznych instytucji wsparcia dla niepełnosprawnych dorosłych, zainteresowanie chcących uczestniczyć w WTZ jest bardzo duże. Zaspokojenie tych potrzeb jest praktycznie niemożliwe [*Warsztaty Terapii...* 2015].

Według B. Nieradko-Iwanickiej i J. Iwanickiego [2010, s. 332]:

1. Warsztaty Terapii Zajęciowej są istotnym ogniwem tworzącego się systemu rehabilitacji społeczno-zawodowej osób niepełnosprawnych.
2. Zwiększa się uwaga WTZ na rehabilitację zawodową uczestników, ale ich skuteczności i ocena jest utrudniona.
3. WTZ stanowią potencjalne zaplecze kadrowe Zakładów Aktywności Zawodowej oraz chronione i po części otwarte rynki pracy.
4. Potencjał WTZ może być bardziej racjonalnie wykorzystany przy dalszym rozwijaniu Zakładów Aktywności Zawodowej oraz gdy w Polsce będzie lepsza ko-

niunktura na rynku pracy, gdzie będzie większe zapotrzebowanie na siłę roboczą, także tą słabo kwalifikowaną.

5. Tworzenie WTZ w przyszłości może ulec zahamowaniu z przyczyn finansowych, organizacyjnych oraz z powodu nasycenia jednostek samorządu takimi placówkami.

Natomiast badani kierownicy WTZ dostrzegają problemy przede wszystkim w braku odpowiednich ofert pracy dla osób z niepełnosprawnością, odpowiedniego zainteresowania ze strony pracodawców, braku systemowego wsparcia, a także motywowania pracodawców do zatrudniania uczestników warsztatów. Chroniony rynek pracy w postaci Zakładów Aktywności Zawodowej i Zakładów Pracy Chronionej jest w Polsce zbyt mało rozwinięty, aby zapewnić pracę i płynne przejście z WTZ. Według raportów w latach 2011-2013 zatrudnionych zostało 1149 osób, co stanowiło 1,59% wszystkich przebywających w warsztatach. Tylko 27% odchodzących uczestników z WTZ została wykluczona, ponieważ nie osiągała pozytywnych rokowań w odniesieniu do dalszego przebiegu rehabilitacji. Natomiast odejścia związane z pozytywnym przebiegiem rehabilitacji, czyli związane z podjęciem zatrudnienia, wynosiły tylko 23%. Mniej więcej co trzeciego WTZ nie opuścił żaden z uczestników warsztatów. Konsekwencją takiej sytuacji jest to, że uczestnicy, zamiast przebywać w WTZ maksymalnie 3 lata, spędzają tam prawie 8 lat [Fiedorowicz 2016].

5. Zakończenie

Jak zauważa R. Ossowski [1991, s. 321], osobie pracującej praca nie tylko zapewnia materialne warunki do egzystencji, określając rolę i status tej osoby w społeczeństwie, ale ma również bezpośredni wpływ na uczestnictwo w życiu społecznym. Praca spełnia przede wszystkim funkcję ekonomiczną, ale jest również sposobem realizacji wielu potrzeb pozaekonomicznych. W przypadku choroby i niepełnosprawności coraz częściej podkreśla się znaczenie pracy jako istotnego elementu rehabilitacji społecznej. WTZ realizują te zadania niezależnie od ich wskaźników braku sukcesów w dalszym zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, zwłaszcza niepełnosprawnych intelektualnie, którzy w przeważającej liczbie są uczestnikami WTZ. Zbyt mocny kontekst kontroli NIK oraz badań wykazywanych w raportach jest nakierowany na ocenę przygotowywania osób niepełnosprawnych do podjęcia pracy zawodowej, a zbyt mały na ten najważniejszy, jakim jest rehabilitacja społeczna i polepszenia jakości życia osób niepełnosprawnych. Należałoby przeprowadzić ocenę, jakie pozytywne rezultaty daje osobom niepełnosprawnym przebywanie w środowisku, w którym jest im dobrze i gdzie czują się szczęśliwe i potrzebne. Analizie powinien być poddany również kontekst rodzinny, czyli element obciążenia rodziny od zajmowania się osobą niepełnosprawną w godzinach przebywania jej w WTZ, co umożliwi zdrowym członkom rodziny (rodzicom, opiekunom) podejmowanie pracy zawodowej i poprawę ich kondycji psychicznej, a przede wszystkim ekonomicznej.

Dla osoby niepełnosprawnej praca (nawet taka, jaka jest realizowana w pracowniach w warsztatach) wpływa na poczucie podniesienia ich własnej wartości, stanowi istotną terapię i wpływa na polepszenie stanu zdrowia. Jest bardzo istotnym czynnikiem zapobiegającym wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych w Polsce.

Pozytywny wpływ WTZ na osoby niepełnosprawne i ich rodziny jest oczywisty, choć w analizach podejmuje się również próby oceny kosztów istnienia WTZ. Ponieważ samorządy terytorialne wydają zgody na powstanie nowych WTZ oraz od 2007 roku udziały w pokrywaniu kosztów działalności WTZ przez PFRON nie są 100%, zmusza to jednostki samorządu terytorialnego do dofinansowania WTZ. Może to wpływać na wprowadzenie ograniczeń dotyczących zakładania nowych WTZ. Z pewnością jest to zamierzone działanie, aby samorządy terytorialne brały na siebie odpowiedzialność za liczbę istniejących WTZ na ich terenie. W tych rozważaniach należy brać pod uwagę, że na taką działalność przeznaczane są środki z budżetu państwa.

Sytuacja zmniejszających się kosztów pokrywanych przez PFRON może się przyczynić do wymuszenia od kadry zarządzającej WTZ prowadzenia innego rodzaju gospodarowania podmiotem, tj. do wypracowania przychodów z działalności. Za tym muszą pójść również przepisy legislacyjne pozwalające na prowadzenie działalności gospodarczej przez WTZ w rozumieniu przedsiębiorstwa społecznego nastawionego na osiąganie nie tylko celów społecznych, ale na osiąganie dochodów z działalności w gospodarce rynkowej (praktyka hybrydowa⁹). Najwyższa Izba Kontroli dostrzegła ten problem: „Bogata oferta towarów i usług wytworzonych przez uczestników warsztatów w ramach terapii jest dowodem na to, że osoby te potrafią, w odpowiednio zorganizowanych warunkach, wytworzyć produkty, które znajdują nabywców. Dodatkowym bodźcem i zachętą dla uczestników warsztatów, jest materialny wymiar ich pracy, w postaci konkretnych przychodów. Uzyskane środki za wykonanie pracy mogą być czynnikiem, który zachęca do jeszcze większej aktywności”¹⁰. W raporcie dostrzeżono również problem legislacyjny: „Środki uzyskane ze sprzedaży produktów wytworzonych przez uczestników warsztatu muszą być przeznaczone na integrację społeczną uczestników. [...] Przychody ze sprzedaży wytworzonych przez uczestników towarów i usług, po ewentualnej zmianie przepisów, mogłyby być przeznaczane również na dofinansowanie aktywizacji zawodo-

⁹ Patrz.: A. Mikucka-Kowalczyk, I. Ścibiorska-Kowalczyk, *Perspektywy i wyzwania współczesnej gospodarki społecznej*, następny artykuł w niniejszym zbiorze.

¹⁰ W badanym okresie (2010-2012) stowarzyszenie prowadzące WTZ w Gnieźnie uzyskało przychód ze sprzedaży towarów i usług wykonanych przez uczestników w ramach programu terapii, w łącznej wysokości 48 905,81 zł, pochodzący m.in. ze sprzedaży kartek świątecznych, notesów, tablic informacyjnych, wyrobów ceramicznych oraz z metalu, zaproszeń okolicznościowych na studniówki i inne rocznice, a także napraw kaletniczych, płotów ogrodowych, renowacji mebli. Usługi i wyroby zostały wykonane przez osoby niepełnosprawne na zamówienia podmiotów gospodarczych lub osób fizycznych [*Działalność i finansowanie...* 2012, s. 24].

wej uczestników warsztatów oraz zintensyfikowanie oddziaływań terapeutycznych. Ze środków tych można by doposażyć pracownie terapeutyczne, zakupić niezbędne wyposażenie lub sprzęt czy narzędzia wykorzystywane w terapii. Niezbędne byłoby oczywiście opracowanie katalogu wydatków, które mogłyby być sfinansowane tymi środkami, oraz wyodrębnienie rachunku, na którym środki te byłyby gromadzone. Podobne rozwiązania już funkcjonują w Zakładach Aktywności Zawodowej i znajdują zwolenników wśród organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych”. Tak więc zmiany prawne prowadzenia WTZ są potrzebne i zauważalne tak przez NIK, jak i podmioty, które prowadzą WTZ.

Literatura

- Analiza działalności Warsztatów Terapii Zajęciowej w 2008 r.*, 2009, Raport z badania zrealizowanego przez Centrum Badań Marketingowych INDICATOR dla Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Warszawa.
- Bariery i szanse dla innowacyjności aktywizacji zawodowej w WTZ – raport z badań*, 2012, Stowarzyszenie na rzecz Spółdzielni Socjalnych, Projekt „Wielkopolski Ośrodek Ekonomii Społecznej”, Poznań.
- Diagnoza stanu i potrzeb spółdzielni socjalnych z terenu województwa podlaskiego*, 2013, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Obserwatorium Integracji Społecznej, Białystok.
- Duda M., Gulla B. (red.), 2008, *Przeciw wykluczeniu społecznemu*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków.
- Działalność i finansowanie Warsztatów Terapii Zajęciowej w województwie wielkopolskim. Informacja o wynikach kontroli*, LPO-4101-04-00/2012, nr ewid. 175/2012/P12162/LPO, Najwyższa Izba Kontroli.
- Fiedorowicz A., (2016), *WTZ: akcja likwidacja?*, Portal Internetowy Niepełnosprawni. pl., <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/247761> (dostęp: 16.04.2016).
- <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/666697> (dostęp: 17.04.2016).
- Kościelniak A., 2013, *Podmioty ekonomii społecznej jako alternatywa dla zjawiska wykluczenia społecznego*, Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, nr 6, Bydgoszcz.
- Krzyszkowski J., 2011, *Diagnoza sytuacji sektora ekonomii społecznej w województwie łódzkim*, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.
- Miształ-Kurek M., 2003, *Warsztaty Terapii Zajęciowej. Raport z badania*, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych, Warszawa.
- Morysińska A., Sochańska-Kawiecka M., Makowska-Belta E., Zielińska D., Milczarek D., Zakrzewska Manterys E., Kumaniecka A., 2014, *Badanie sytuacji Warsztatów Terapii Zajęciowej*, Projekt realizowany na zlecenie Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Warszawa.
- Nieradko-Iwanicka B., Iwanicki J., 2010, *Warsztat terapii zajęciowej: geneza, rozwój, zadania, perspektywy*, Problemy Higieny i Epidemiologii, 91(2).
- Ossowski R., 1991, *Teoretyczne i praktyczne podstawy rehabilitacji*, WUWSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Strona Internetowa Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/art,10,warsztaty-terapii-zajeciowej> (dostęp: 17.04.2016).

Ubóstwo i niepełnosprawność intelektualna w Europie. Raport, 2006, Inclusion Europe – Europejskie Zrzeszenie Stowarzyszeń Osób Niepełnosprawnych Intelektualnie i ich Rodzin, Bruksela.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, DzU, 2003, nr 96, poz. 874.

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, DzU, 2011, nr 127, poz. 721 (tekst jednolity).

Warsztaty Terapii Zajęciowej nie spełniły oczekiwań, Rynek Zdrowia, 19 maja 2015, <http://www.rynekzdrowia.pl/Polityka-zdrowotna/Raport-Warsztaty-Terapii-Zajeciowej-nie-speelniły-oczekiwan,151779,14.html> (dostęp: 16.04.2016).